

Research Paper

The Impact of Political Relations on Tax Aggressiveness with the Moderating Role of Human Resources' Social Responsibility in Small and Medium Enterprises in Tehran Stock Exchange

Zahra Kazemi Saraskanrood¹ , Meysam Shirkhodaie^{*2}

¹ PhD student, Department of Business Administration, Faculty of Economics and administrative sciences, University of Mazandaran, Babolsar, Iran

² Associate Professor, Department of Business Administration, Faculty of Economics and Administrative Sciences, University of Mazandaran, Babolsar, Iran

10.22080/SHRM.2023.4217

Received:

June 4, 2023

Accepted:

August 28, 2023

Available online:

October 4, 2023

Keywords:

Tax Aggressiveness, Political Relations, Human Resources' Social Responsibility, Small and Medium Enterprises

Abstract

In most countries, one of the most important and interesting topics in research is the discussion of tax aggressiveness, how it is measured, the factors affecting it, and the results obtained from it. Tax aggressiveness leads to countries' tax revenues being lower than the estimated amount. One of the main factors affecting management's motivations for tax aggressiveness in developing countries is the political factor of company managers due to the fact that the companies are state-owned. On the other hand, social responsibility guided by the government can be effective in reducing corporate tax aggressiveness. This study attempts to investigate the impact of political relations on tax aggressiveness and identify the moderating role of human resources' social responsibility in relation to these variables. The statistical population of the present study is small and medium-sized companies active in Tehran Stock Exchange. For this purpose, 126 companies were selected by systematic elimination sampling method from 2014 to 2020. In this study, multivariate regression analysis using the combination data method with fixed effects and Eviews 9 software was utilized. The results indicate that the company's political relations affect tax aggressiveness and human resources' social responsibility has a moderating role in the relationship between corporate political relations and tax aggressiveness.

Extended abstract

1. Introduction

The effects of tax aggressiveness on the economy include its impact on economic growth, income distribution, private sectors'

savings, public-sector investment, and so on. Tax aggressiveness reduces government tax revenues and disrupts budgeting and is an obstacle to achieving government goals. This will lead to the problem of financing the country's social, economic, and other programs and will

*Corresponding Author: Meysam Shirkhodaie

Address: Associate Professor, Department of Business Administration, Faculty of Economics and Administrative Sciences, University of Mazandaran, Babolsar, Iran

Email: shirkhodaie@umz.ac.ir

eventually lead to a decline in public welfare. Thus, examining the causes that determine corporate tax rates and, in fact, tax aggressiveness incentives and their planning can be of significant importance in the Iranian market, as it can raise awareness of the signs and incentives in order to provide arrangements for taking appropriate actions.

Numerous studies have attempted to identify the determinants of corporate tax aggressiveness. These studies have examined several factors, such as ownership structure (Koverman & Wendt, 2019), corporate size, and international activity balance (Rego, 2003). Previous studies have provided evidence of the benefits and costs of political relations for companies. In terms of benefits, managers with political relations can act as a resource for the company. Based on this argument, previous studies have found that political relations help the company by facilitating tax laws, enabling corporate use of financial aid programs, or improving financing agreements. In contrast, critics argue that government policies and regulations often create an environment of uncertainty and increase transaction costs for business organizations. Other studies have also shown that companies with political relations do not use their resources efficiently and effectively (Fan et al., 2007). Since companies with political relations generally benefit from their relationships, they may hide their activities from investors and thereby violate the control right of minority shareholders. Therefore, it is argued that companies with political relations are more likely to avoid taxes. On the other hand, paying taxes to support the societies in which they operate is both a legal and ethical responsibility of business. However, some companies seek to avoid taxes, which could cause society to question the legitimacy of the organization. Many companies provide reports on their corporate social responsibility (CSR) activities. More transparent CSR reports may help to restore the legitimacy loss associated with tax avoidance (Xu et al., 2022). Based on what has been described, several studies have examined

factors affecting tax aggressiveness in companies listed in Tehran Stock Exchange with contradictory results. However, for the first time, the present study examined the simultaneous impact of corporate political relations and human resources' social responsibility. Accordingly, the general question raised in this study is whether political relations affect aggressiveness concerning the moderating role of human resources' social responsibility.

2. Research Methods

This study examines the impact of political relations on tax aggressiveness and identifies the moderating role of human resources' social responsibility in relation to these variables. In this research, the statistical population of the present study is small and medium-sized companies active in Tehran Stock Exchange. For this purpose, 126 companies were selected by systematic elimination sampling method from 2014 to 2020. In this study, multivariate regression analysis using the combination data method with fixed effects and Eviews 9 software was utilized. This research also examines 2 hypotheses.

3. Results

In model (1), the results show that political relations have a positive and significant effect on tax aggressiveness and the regression coefficient is 0.101. The statistical value and significance level of F indicates the significance of the test models. Therefore, the first hypothesis of the research on the effect of political relations on tax aggressiveness is confirmed. In model (2), political relations, human resources' social responsibility, and tax aggressiveness are considered independent, moderating, and dependent variables, respectively. The results show that regarding the influence of human resources' social responsibility on tax aggressiveness, the variable of political relations*social responsibility of human resources, i.e. the interactive effect of political relations and human resources' social responsibility, has a negative and significant

effect on tax aggressiveness, and the regression coefficient equals to 0.192.

4. Conclusion

According to the results of the first hypothesis, the effect of political relations on the tax aggressiveness of listed companies in Tehran Stock Exchange is significant. Executives and non-executives with political relations are often highly valued for being able to bring a variety of benefits to the company by using their relationships with politicians. Since companies have easier access to financial sources after establishing political relations, the existence of political relations in companies can overshadow investor decisions. In addition, the process of privatization and downsizing of the state and changes in the ownership structure will change the extent of corporate political relations. On the other hand, given that the amount of political connection affects the audacity of the managers of such companies and increases the level of the use of discretionary accruals, it can be expected that adjusting the reported amount of profits will change the number of corporate tax payments. Therefore, it is argued that companies with

political relations will have a greater tendency toward tax aggressiveness. Therefore, the results of this hypothesis are consistent with the results of the studies of Kim and Chang (2017), Prelipceana and Boscoianub (2014), Maseko (2013), Boubakri et al. (2012), and Leuz and Oberholzer-Gee (2003). According to the results of the second hypothesis, the social responsibility of human resources has a moderating role in the relationship between corporate political relations and tax aggressiveness. The results of this hypothesis are in line with the findings of the studies of Xo et al. (2022), Hajaviva et al. (2022), Khan et al. (2022), Zeng (2019), Mao (2019), López González (2019), Col and Patel (2019), and Liu and Li (2019).

Funding:

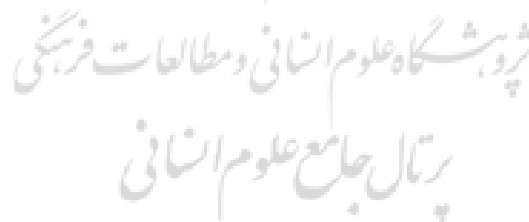
There is no funding support.

Authors' contribution:

All authors are equally involved in the preparation and writing of the article.

Conflict of interest:

The authors declare no conflict of interest.

علمی

تأثیر روابط سیاسی بر اجتناب مالیاتی با نقش تعدیلگر مسؤولیت اجتماعی منابع انسانی در شرکتهای کوچک و متوسط در بورس اوراق بهادار تهران

زهرا کاظمی سراسکانرود^۱ ID، میثم شیرخدايي^{۲*} ID

^۱ دانشجوی دکتری، گروه مدیریت بازرگانی، دانشکده علوم اقتصادی و اداری، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران.
^۲ دانشیار گروه مدیریت بازرگانی، دانشکده علوم اقتصادی و اداری، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران

doi 10.22080/SHRM.2023.4217

چکیده

در اکثر کشورها، از جمله موضوعات مهم و مورد توجه در پژوهش‌ها، بحث اجتناب مالیاتی، نحوه اندازه‌گیری، عوامل مؤثر بر آن از جمله عامل سیاسی بودن مدیران شرکت‌ها و نتایجی است که از آن حاصل می‌شود. در این پژوهش تلاش می‌شود تأثیر روابط سیاسی بر اجتناب مالیاتی شرکت‌ها بررسی و نقش تعدیلگر مسؤولیت اجتماعی منابع انسانی در ارتباط بین این متغیرها شناسایی شود. جامعه آماری پژوهش حاضر شرکت‌های کوچک و متوسط فعال در بورس اوراق بهادار تهران می‌باشد. بدین منظور تعداد ۱۲۶ شرکت در بین سال‌های ۱۳۹۹-۱۳۹۳ با استفاده از روش نمونه‌گیری حذف سیستماتیک انتخاب گردید. به منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها از تحلیل رگرسیون چند متغیره به روش داده‌های ترکیبی با اثرات ثابت و نرم‌افزار Eviews 9 استفاده شده است. نتایج نشان می‌دهد که روابط سیاسی شرکت بر اجتناب مالیاتی آن تأثیر دارد و مسؤولیت اجتماعی منابع انسانی در ارتباط بین روابط سیاسی شرکت و اجتناب مالیاتی نقش تعدیلگر دارد.

تاریخ دریافت:

۱۴ خرداد ۱۴۰۲

تاریخ پذیرش:

۶ شهریور ۱۴۰۲

تاریخ انتشار:

۱۲ مهر ۱۴۰۲

کلیدواژه‌ها:

اجتناب مالیاتی؛ روابط سیاسی؛ مسؤولیت اجتماعی منابع انسانی؛ شرکتهای کوچک و متوسط

۱ مقدمه

بررسی‌های انجام شده توسط پژوهشگران و کارشناسان مختلف حوزه مالیات، نشان می‌دهد که میان ظرفیت بالقوه مالیاتی و وصولی‌های مالیاتی کشور، شکاف قابل توجهی وجود داشته است (Kamali & Shafiee, 2011). امروزه، اجتناب از مالیات به عنوان یکی از بزرگترین و مهم‌ترین مسائل در حوزه مالیات محسوب می‌شود. بنا به تعریفی، منظور از اجتناب مالیاتی، تلاش در جهت کاهش مالیات‌های پرداختی و استفاده از نقص‌های موجود در قوانین مالیاتی برای کاهش مالیات است (Hamidian, 2016). از آثار اجتناب مالیاتی بر اقتصاد، می‌توان به تأثیر آن بر رشد اقتصادی، توزیع درآمد، پس‌انداز بخش خصوصی، سرمایه‌گذاری بخش دولتی و ... اشاره کرد. اجتناب مالیاتی موجب کاهش درآمدهای مالیاتی دولت و اخلاق در بودجه‌بندی شده و مانعی برای دستیابی به اهداف دولت است. این مسأله، مدیریت برنامه‌های اجتماعی، اقتصادی و ... کشور را با مشکل تأمین مالی مواجه

کشورهای در حال توسعه، از جمله ایران به دلیل دسترسی به منابع جایگزین مانند درآمدهای نفتی، توجه چندانی به درآمدهای مالیاتی نداشته‌اند؛ اما این کشورها به نقش مهم و اساسی مالیات در ساختار بودجه خود اذعان دارند. این کشورها برای تأمین مالی هزینه‌های خود به درآمد بیشتری نیاز دارند و جمع‌آوری مالیات در آن‌ها، یکی از منابع اصلی ایجاد درآمد محسوب می‌شود. این کشورها به دلیل رقابت جهانی و افزایش جمعیت با مشکل منابع پایدار مواجه هستند. موضوعاتی همچون محدودیت‌های بودجه، ترکیب مناسب مالیات بر درآمد و سهم آن در عملکرد رشد، از جمله موضوعاتی هستند که اخیراً مورد توجه اقتصاددانان و سیاست‌گذاران قرار گرفته است (Babaki & Efat, 2022).

* نویسنده مسؤل: میثم شیرخدايي

آدرس: دانشیار گروه مدیریت بازرگانی، دانشکده علوم اقتصادی و اداری، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران

ایمیل: shirkhodaie@umz.ac.ir

بر قدرت شرکت‌ها در جامعه و استفاده مسؤولانه از این قدرت در عرصه سیاسی تأکید دارند. نظریه‌های یکپارچه و مکمل، بر برآورد ساختار مطالبات اجتماعی توسط شرکت تمرکز دارند. نظریه‌های اخلاقی نیز بر مسؤولیت‌های اخلاقی منابع انسانی شرکت‌ها نسبت به جامعه اشاره دارند (Ashrafi et al., 2019). پذیرش مسؤولیت پرداخت مالیاتی و اعتقاد به مسؤولیت‌پذیری اجتماعی منجر به پایبندی به قوانین و مقررات مالیاتی و عدم تمایل به اجتناب مالیاتی می‌گردد. یافته‌های مطالعه چان و همکاران (۲۰۱۷) نشان می‌دهد که اعتماد اجتماعی و تعامل آن با سازوکارهای حاکمیت شرکتی و مالکیت دولتی، به عنوان مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار بر اجتناب مالیاتی در نظر گرفته می‌شوند. نتایج مطالعه حمزه (۲۰۱۴) بیانگر وجود رابطه مستقیم بین اجتناب مالیاتی و فعالیت‌های غیرمسؤولانه نسبت به پاسخ‌گویی اجتماعی می‌باشد. نتایج مطالعه لاینس و ریچاردسون (۲۰۱۵) نشان داده است که شرکت‌هایی که از مسؤولیت اجتماعی بالایی برخوردارند، کمتر درگیر اختلاف نظر در مورد تعهدات مالیاتی خود هستند. هوی و همکاران (۲۰۱۳) و لاگویر و همکاران (۲۰۱۵) نشان دادند که شرکت‌هایی که فعالیت‌های مسؤولیت اجتماعی پایینی دارند، در اجتناب مالیاتی، تهاجمی عمل می‌کنند. بنابراین بر اساس نتایج مطالعات انجام شده، مسؤولیت‌پذیری اجتماعی شرکتی، نقش مهمی در بهبود وضعیت پرداخت مالیاتی شرکتی ایفا می‌کند.

با توجه به آنچه توضیح داده شد، مطالعات زیادی تاکنون به بررسی عوامل مؤثر بر اجتناب مالیاتی شرکت‌ها پرداخته‌اند، که نتایج متناقضی در آن‌ها دیده می‌شود، این در حالی است که در مطالعه حاضر برای اولین بار، تأثیر همزمان روابط سیاسی شرکت و مسؤولیت اجتماعی منابع انسانی بر اجتناب مالیاتی مورد بررسی قرار می‌گیرد، لذا پرسش کلی که در مطالعه حاضر مطرح می‌شود این است که آیا روابط سیاسی بر اجتناب مالیاتی با در نظر گرفتن نقش تعدیلگر مسؤولیت اجتماعی منابع انسانی تأثیرگذار است؟

۲ مبانی نظری و پیشینه پژوهش

منظور از اجتناب مالیاتی، تلاش در جهت کاهش مالیات‌های پرداختی است. اجتناب از مالیات، در واقع نوعی استفاده از خلأهای قانونی در قوانین مالیاتی در جهت کاهش مالیات است (Ghaderzade & Alavi, 2021). اجتناب مالیاتی اصطلاحی است که برای توصیف ترتیبات قانونی امور مالیات‌دهندگان برای به حداقل رساندن مسؤولیت مالیاتی استفاده می‌شود (Putra & Suhardianto, 2020). ارتباط سیاسی مدیریت شرکت، یکی از عواملی است که می‌تواند بر اجتناب مالیاتی تأثیر بگذارد. شرکت‌هایی که دارای مقامات یا افرادی هستند که سمت‌های مهمی در دولت دارند، یا شرکت‌هایی که یکی از سهامداران اصلی آن‌ها (حداقل ۱۰ درصد از حق رأی)، یا یکی

کرده و در نهایت کاهش رفاه عمومی را در پی خواهد داشت. اجتناب مالیاتی رقابت عوامل اقتصادی را به نفع آن دسته از افراد و شرکت‌هایی که مالیات نپرداخته‌اند، تغییر داده و از این رو شکاف بین گروه‌های مختلف درآمدی را بیشتر کرده و وضعیت توزیع درآمد را می‌تواند بدتر کند. به این ترتیب، بررسی علل و عوامل تعیین‌کننده میزان مالیات شرکت‌ها، مشوق‌های اجتناب مالیاتی و برنامه‌ریزی آن می‌تواند از اهمیت قابل توجهی در بازار ایران برخوردار باشد؛ چراکه می‌تواند با افزایش سطح آگاهی از علائم و محرک‌ها، مقدمات اعمال اقدامات مقتضی را فراهم سازد (Aghaei, et al., 2018).

مطالعات پیشین، عوامل تعیین‌کننده اجتناب مالیاتی همچون؛ ساختار مالکیت (Koverman & Wendt, 2019)، مسؤولیت اجتماعی (Chan, et al., 2017) و بزرگ یا کوچک بودن شرکت (Rego, 2003) را مورد بررسی قرار داده‌اند. برخی تحقیقات نیز، تأثیر روابط سیاسی بر سازمان‌های تجاری را در سرتاسر جهان مورد بحث و بررسی قرار داده‌اند و این موضوع با افزایش تعداد مدیران اجرایی و غیراجرایی سیاسی بیشتر مود توجه قرار گرفته است. نتایج تحقیقات انجام شده گذشته، شواهدی از مزایا و هزینه‌های روابط سیاسی شرکت‌ها را نشان می‌دهد (Kim & Zhang, 2016; Maseko, 2014; Kim & Chang, 2017). از جنبه مزایا، مدیرانی که دارای روابط سیاسی هستند، می‌توانند نقش یک منبع تسهیل‌کننده قوانین مالیاتی، فراهم‌سازنده امکان استفاده شرکت از طرح‌های کمک مالی و یا بهبوددهنده قراردادهای تأمین مالی را برای شرکت ایفا کنند. منتقدان معتقدند که سازمان‌های تجاری وقتی درگیر سیاست‌ها و مقررات دولتی می‌شوند، هزینه‌های معاملاتی شان افزایش می‌یابد. شرکت‌هایی که مدیران آن‌ها روابط سیاسی دارند، نمی‌توانند استفاده کارا و اثربخشی از منابع خود داشته باشند؛ زیرا مدیران این شرکت‌ها به‌واسطه روابط خود، می‌توانند کسب منفعت کنند و فعالیت‌های خود را در معرض دید سرمایه‌گذاران قرار نمی‌دهند. در نتیجه حق کنترل اقلیت سهامداران در شرکت‌های دارای روابط سیاسی، ممکن است از بین برود (Bliss & Gul, 2012). بنابراین، این‌طور استدلال می‌شود که شرکت‌های دارای روابط سیاسی، تمایل بیشتری به اجتناب مالیاتی خواهند داشت.

علاوه بر تأثیر روابط سیاسی، در مطالعات دیگری تأثیر مسؤولیت‌پذیری اجتماعی شرکتی بر اجتناب مالیاتی نیز بررسی شده است. مسؤولیت‌پذیری اجتماعی شرکت، به تعهدات و وظایفی اشاره دارد که واحدهای تجاری برای حداکثرسازی ثروت سهامداران در برابر جامعه و محیط زیست به عهده دارند. نظریه‌های مسؤولیت‌پذیری اجتماعی شرکت، متنوع و گوناگون می‌باشند. این نظریه‌ها در چهار گروه نظریه-های ابزاری، نظریه‌های سیاسی، نظریه‌های یکپارچه و مکمل؛ و نظریه‌های اخلاقی قابل طبقه‌بندی هستند. در نظریه‌های ابزاری، شرکت به عنوان ابزاری برای خلق ثروت دیده می‌شود، و فعالیت‌های اجتماعی، به عنوان تنها وسیله دستیابی به نتایج اقتصادی شرکت‌ها محسوب می‌شوند. نظریه‌های سیاسی،

3 Hoi et al.

4 Laguir et al.

1 Hamzah

2 Lanis & Richardson

مطالعه‌ای با هدف تحلیل نقش تعدیل‌کننده جنسیت مدیران اجرایی بر تأثیر ارتباطات سیاسی بر اجتناب مالیاتی انجام داده‌اند. در این پژوهش از داده‌های پنل ثانویه برای نظرسنجی انجام شده توسط بانک جهانی از سال ۲۰۰۶ تا ۲۰۱۸ استفاده شده است. نتایج تحقیق نشان داده که ارتباط سیاسی بر اجتناب مالیاتی تأثیر مثبت و معنی‌داری دارد. همچنین در مورد مدیران مرد رابطه بین ارتباطات سیاسی و اجتناب مالیاتی قوی‌تر می‌باشد. **تسی و همکاران^۶ (۲۰۲۱)** تأثیر تبانی دولت و شرکت را بر اجتناب مالیاتی شرکت‌ها در چین بررسی کرده‌اند. در این مطالعه چرخش سیاسی رهبران محلی به عنوان یک شوک خارجی برای تبانی موجود، در نظر گرفته شده است و فعالیت‌های اجتناب مالیاتی شرکت‌ها در طی انتقال رهبری محلی بررسی شده است. نتایج مطالعه با استفاده از داده‌های مربوط به گردش سیاسی رهبران استانی و شرکت‌های لیست شده از سال ۲۰۰۷ تا ۲۰۱۴، نشان داده است که گردش سیاسی منجر به بی‌تنبانی تبانی موجود و در نتیجه کاهش اجتناب مالیاتی شرکت‌ها می‌شود و این نتیجه، شواهدی از تبانی از قبل موجود بین دولت و شرکت‌ها نشان می‌دهد. **اجیلی و خلیف^۷ (۲۰۲۰)** نشان داده‌اند که ارتباط معکوس بین ارتباطات سیاسی و نرخ مؤثر مالیاتی وجود دارد. **انگرینی و ویداریو^۸ (۲۰۲۰)** مطالعه‌ای با هدف تحلیل تأثیر ارتباط سیاسی و مالکیت نهادی بر اجتناب مالیاتی شرکت‌های تولیدی بورس اوراق بهادار اندونزی بین دوره‌های زمانی ۲۰۱۴ تا ۲۰۱۸ انجام داده‌اند. نتایج این مطالعه نشان می‌دهد که ارتباط سیاسی مدیران و مالکیت نهادی بر اجتناب مالیاتی تأثیر مثبت و معناداری دارد، در حالی که پیوند سیاسی هیأت مدیره تأثیر معناداری بر اجتناب مالیاتی ندارد. علاوه بر این، این مطالعه تفاوت ارتباط سیاسی و مالکیت نهادی بین شرکت‌های بزرگ و کوچک را بررسی کرده و نشان می‌دهد که تأثیر پیوند سیاسی هیأت مدیره بر اجتناب مالیاتی در شرکت‌های بزرگ قوی‌تر از شرکت‌های کوچک می‌باشد. **پوترا و سوهاردینتو^۹ (۲۰۲۰)** پژوهشی با هدف بررسی رابطه بین ارتباط سیاسی شرکت و اجتناب مالیاتی بر روی ۱۰۷۹ نمونه از شرکت‌های دولتی در دوره ۲۰۱۴ تا ۲۰۱۸ انجام داده‌اند. نتایج این تحقیق با استفاده از تحلیل رگرسیون نشان می‌دهد که ارتباط سیاسی با اجتناب مالیاتی رابطه منفی دارد، به این معنی که ارتباط سیاسی باعث افزایش پرداخت مالیات می‌شود. زیرا تجربه سیاسی مدیران، منجر به این می‌شود که مدیران دارای روابط سیاسی به قصد حفظ تصویری مثبت از دوران مدیریتی خود، وضعیت اطاعت مالیاتی شرکت را بهبود می‌بخشند. نتایج مطالعه **سوسانتی و همکاران^{۱۰} (۲۰۲۰)** نشان می‌دهد که ارتباطات سیاسی تأثیر مثبت معناداری را بر اجتناب مالیاتی دارد. **کیم و ژانگ (۲۰۱۶)** در تحقیقی نشان دادند که ارتباطات سیاسی اثر معناداری بر سیاست مالیاتی جسورانه دارد و شرکت‌های با ارتباط سیاسی بالاتر، از سیاست‌های مالیاتی جسورانه استفاده

از رهبران آن‌ها (مدیرعامل، رئیس، معاون رئیس جمهور، رئیس یا منشی)، اعضای پارلمان ایالتی می‌باشند، به عنوان شرکت‌های دارای ارتباطات سیاسی شناخته می‌شوند (**Harymawan, 2018**). در دهه اخیر توجه و درک نقش شرکت‌های کوچک و متوسط دارای روابط سیاسی در اقتصادهای کشورهای درحال توسعه، ناشی از رشد و گسترش آن‌ها است. این شرکت‌ها به عنوان موتور محرک اقتصاد، خصوصاً در بخش اشتغال، تولید و بهره‌وری در نظر گرفته می‌شود. شرکت‌های کوچک و متوسط، نهادهای اقتصادی هستند که از طریق انباشت منابع مالی خرد، کارآفرینی و پیوند با صنایع، زمینه‌های توسعه اقتصادی را فراهم می‌آورند (**Bliss & Gul, 2012**). مطالعات نشان داده‌اند که شرکت‌های کوچک و متوسط باید به شیوه‌ای فعالیت کنند که در ادامه مسیر رشد، به تدریج از حمایت‌های دولت بی‌نیاز شوند. این نوع شرکت‌ها، در ابتدای این مسیر، نیاز واقعی به پشتیبانی دولت دارند تا زمانی که به بلوغ برسند و بتوانند روی پای خود بایستند. **پرلیپسین و بوسکوئیو^۱ (۲۰۱۴)** بیان می‌کنند که توسعه و حفظ شرکت‌های کوچک و متوسط، با توجه به محدودیت‌های مالی، منوط به حمایت و پشتیبانی دولت است؛ اما به‌کارگیری روش‌های نوآورانه دیگر نیز لازم است. در مقابل، منتقدان بیان می‌کنند که سیاست‌ها و مقررات دولتی، اغلب محیط نامطمئن ایجاد می‌کنند و هزینه‌های معاملات برای سازمان‌های تجاری را افزایش می‌دهند و شرکت را به سمت افزایش هزینه‌های نمایندگی سوق می‌دهند. از آنجایی که شرکت‌های دارای روابط سیاسی، عموماً به واسطه روابط خود، منفعت کسب می‌کنند، ممکن است که فعالیت‌های خود را از سرمایه‌گذاران پنهان نمایند و به این طریق، حق کنترل سهامداران اقلیت را از بین ببرند. بنابراین، شرکت‌های دارای روابط سیاسی، تمایل بیشتری به اجتناب مالیاتی خواهند داشت. نظریه رده بالایی، بیان می‌کند که ارزش‌های رهبران منعکس‌کننده استراتژی‌های انتخابی آن‌هاست و تجربه مدیریت در سیاست ممکن است بر استراتژی شرکت‌ها تأثیرگذار باشد. تجارب سیاسی مدیران ممکن است منجر به اجتناب مالیاتی شود، زیرا مدیران می‌توانند ارزش‌ها و تصمیماتی را که به تجارب سیاسی آن‌ها مرتبط است، اجرا کند که این امر می‌تواند بر وفاداری شرکت‌ها بر دولت تأثیرگذار باشد. وفاداری مدیران به دولت بر استراتژی شرکت‌ها تأثیر می‌گذارد و در نتیجه موجب کاهش هزینه‌های مالیاتی و اجتناب مالیاتی کمتری می‌شود (**Putra & Suhardianto, 2020**). مطابق نتایج مطالعه **مالیندا و همکاران^۲ (۲۰۲۲)** که بر روی ۱۹۳ شرکت تولیدی پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار اندونزی و بر اساس مشاهدات پنج ساله برای دوره ۲۰۲۰-۲۰۱۶ انجام شده است، ارتباط سیاسی هیأت مدیره بر اجتناب مالیاتی تأثیرگذار می‌باشد. **فاسیتا و همکاران^۳ (۲۰۲۲)** در پژوهشی نشان دادند که اجتناب مالیاتی متأثر از ارتباط سیاسی می‌باشد. **یودانتو و دامایانتی^۴ (۲۰۲۱)**

6 Ajili & Khelif

7 Anggraini & Widarjo

8 Putra & Suhardianto

9 Susanti et al.

1 Prelipceana & Boscoianub

2 Malinda et al.

3 Fasita et al.

4 Yudanto & Damayanti

5 Tsai et al.

است برای افزایش شهرت و جذب مشتریان به شدت درگیر مسؤلیت‌های اجتماعی شرکت شوند؛ اما کمتر به مسؤلیت‌های اجتماعی در قبال منابع انسانی عمل کنند. برای مثال، برخی سازمان‌ها ممکن است برای جبران هزینه طرح‌های بیرونی مسؤلیت اجتماعی شرکت از رفاه، توسعه و شرایط کاری منابع انسانی بکاهدند. تحت این شرایط ممکن است منابع انسانی به دلیل ترس از از دست دادن حقوق و منافع در فعالیت‌های مسؤلیت اجتماعی با رویکرد بیرونی، همکاری داشته باشند؛ اما رفتارهای کاری مطلوبی از خود نشان ندهند (Shen & Benson, 2016). واتسون^۳ (۲۰۱۵) تأثیر عملکرد درآمدی را بر رابطه بین مسؤلیت اجتماعی شرکت‌ها و اجتناب مالیاتی بررسی کرده و نشان داده است زمانی که عملکرد درآمدی فعلی پایین است، بر رابطه اجتناب مالیاتی و مسؤلیت اجتماعی، تأثیر مثبت دارد و زمانی که عملکرد فعلی بالا باشد، این تأثیر کاهش می‌یابد. نتایج مطالعه ایکسو و همکاران^۴ (۲۰۲۲) در میان شرکت‌های چینی نشانگر یک رابطه مثبت بین اجتناب مالیاتی شرکت و شفافیت گزارش‌های CSR^۵ می‌باشد. این رابطه در میان شرکت‌های دولتی ضعیف‌تر است که ممکن است به دلیل روابطشان با دولت، مشروعیت قبلی قوی‌تری داشته باشند. این رابطه همچنین در میان شرکت‌هایی در مناطق کمتر توسعه‌یافته چین ضعیف‌تر است، زیرا مؤسسات توسعه‌یافته کمتری برای نظارت بر مشروعیت سازمانی در این مناطق وجود دارد. به طور کلی، نتایج این مطالعه با این تصور سازگار است که گزارش CSR تلاشی برای غلبه بر نگرانی‌های مشروعیت ناشی از اجتناب مالیاتی است. **هاجاویوا و همکاران^۶ (۲۰۲۲)** مطالعه‌ای با هدف بررسی رابطه همزمان بین اجتناب مالیاتی و مسؤلیت‌پذیری اجتماعی شرکت‌ها در اندونزی انجام داده‌اند. این مطالعه همچنین با هدف بررسی نقش تعدیل‌کننده مدیریت ریسک در این رابطه انجام شده است و یک کار تجربی با استفاده از نمونه‌ای از شرکت‌های اندونزیایی شامل ۳۲۸ سال شرکت (۲۰۲۰-۲۰۱۳) می‌باشد. نتایج نشان می‌دهد که یک رابطه همزمان و دوطرفه بین اجتناب مالیاتی و مسؤلیت‌پذیری اجتماعی وجود دارد. اجتناب مالیاتی تأثیر منفی و معناداری بر مسؤلیت‌پذیری اجتماعی دارد. مسؤلیت‌پذیری اثر منفی معناداری بر اجتناب مالیاتی دارد. مدیریت ریسک تأثیر اجتناب مالیاتی بر مسؤلیت‌پذیری اجتماعی را تقویت می‌کند و همچنین تأثیر مسؤلیت‌پذیری اجتماعی بر اجتناب مالیاتی را تقویت می‌کند. **خان و همکاران^۷ (۲۰۲۲)** مطالعه‌ای با هدف تبیین رابطه بین حاکمیت شرکتی، اجتناب مالیاتی و افزایش مسؤلیت اجتماعی شرکتی در بازارهای نوظهور نیجریه و پاکستان انجام داده‌اند و نتایج تحقیق نشان داده است که مسؤلیت اجتماعی شرکت به طور مثبت و قابل توجهی با اجتناب از مالیات در مورد نیجریه مرتبط است. همچنین CSR، تأثیر مثبت اما ناچیز بر اجتناب مالیاتی در مورد پاکستان دارد. **دینگ و همکاران^۸ (۲۰۲۲)** در مطالعه‌ای اثرات افزایش اجباری CSR

می‌نمایند و میزان اجتناب مالیاتی بالاتری دارند. **ماسکو (۲۰۱۳)** و **کیم و چانگ (۲۰۱۷)** مطالعاتی در مورد اثرات و عوامل تعیین‌کننده اجتناب از پرداخت مالیات در بین واحدهای اقتصادی کوچک و متوسط انجام دادند. بر اساس نتایج این مطالعات، شرکت‌های کوچک و متوسط، دارای بار مالیاتی کمتری هستند، زیرا آن‌ها طبق قانون مالیات، دارای کسورات و معافیت مالیاتی هستند و اندازه شرکت، سودآوری و ارتباط سیاسی از عوامل تعیین‌کننده اجتناب از پرداخت مالیات در بین واحدهای اقتصادی کوچک و متوسط در کره جنوبی محسوب می‌شوند. بر این اساس فرضیه اول تحقیق به صورت زیر مطرح می‌شود:

فرضیه اول: روابط سیاسی بر اجتناب مالیاتی شرکت‌های کوچک و متوسط در بورس اوراق بهادار تهران تأثیر دارد.

مسؤلیت اجتماعی، رویکردی متعالی به کسب‌وکار است که تأثیر اجتماعی اقدامات یک سازمان را بر جامعه مورد توجه قرار می‌دهد. با وجود تعریف‌های زیادی که از مسؤلیت‌های اجتماعی شده است، هنوز توافق کلی بر سر تعریف این موضوع وجود ندارد و هنگام ارائه تعریفی جامع و بی‌طرف، سردرگمی پیش می‌آید که می‌تواند به دلیل انواع متعدد مسؤلیت‌های اجتماعی و مشخص نبودن حدود و ثغور آن‌ها باشد. بدین معنی که عوامل زمینه‌ای خاص در آن دخیل است. اما مفهوم پیگیری اثرات رفتار سازمان بر ذی‌نفعان در تمامی تعاریف نهفته است و سازمان‌ها برای پیامدهای کاری خود در برابر ذی‌نفعان مسؤل هستند (Del-Baldo, 2018). منابع انسانی مسؤلیت‌پذیر اجتماعی، یک مفهوم جدید است که توسط پژوهشگرانی همچون **شن و زو^۱ (۲۰۱۱)** و **شن و بسون^۲ (۲۰۱۶)** مطرح شده است. این مفهوم تحت عناوین مختلفی مانند «منابع انسانی مسؤل»، «منابع انسانی سبز» و غیره نامیده شده است و آن را می‌توان تعهد مدیریت منابع انسانی به بهبود سطح رفاه، شرایط کاری و در کل مراقبت از کارکنان فراتر از حتی الزامات قانونی تعریف کرد (Shen & Zhang, 2019). در آغاز، مفهوم مسؤلیت اجتماعی شرکت مربوط به نگرانی‌های اجتماعی یا محیطی بود، در حال حاضر این مفهوم دربرگیرنده تمامی انواع تأثیراتی است که یک شرکت ممکن است در جامعه داشته باشد. مؤلفه جامعه در تعریف مسؤلیت اجتماعی شرکت به دو بُعد اشاره دارد: ۱) بعد بیرونی که در آن سازمان‌ها می‌توانند ذی‌نفعان را به عنوان شرکای تجاری یا تأمین‌کنندگان تحت تأثیر قرار دهند و در هزینه‌های اجتماعی جامعه تأثیرگذار، مشارکت داشته باشند و ۲) بُعد درونی که در آن شرکت‌ها، مسؤل منابع انسانی خود هستند. منابع انسانی مهم‌ترین ذی‌نفعان و به عنوان بعد درونی مسؤلیت‌های اجتماعی شرکت در نظر گرفته می‌شوند (Obard & Gherhes, 2018). در این راستا، برخی سازمان‌ها ممکن

⁵ Corporate social responsibility

⁶ Hajawiyah et al.

⁷ Khan et al.

⁸ Ding et al.

¹ Shen & Zhu

² Shen & Benson

³ Watson

⁴ Xu et al.

قسمت دسته‌بندی شده‌اند که به ترتیب شامل گروه شرکت‌های کوچک، شرکت‌های متوسط و شرکت‌های بزرگ می‌باشند. سپس با کنارگذاری گروه شرکت‌های بزرگ، تحقیق روی شرکت‌های کوچک و متوسط (SME) انجام شده است. با قید محدودیت‌هایی با استفاده از روش نمونه‌برداری از نوع حذف سیستماتیک نمونه آماری انتخاب شده است. بدین منظور سال مالی شرکت‌های منتخب باید منتهی به پایان اسفندماه باشد و در دوره مدنظر از فهرست شرکت‌های پذیرفته‌شده در بورس اوراق بهادار تهران حذف نشده باشد. همچنین اطلاعات لازم برای انجام پژوهش در دوره زمانی به‌طور کامل برای شرکت‌ها ارائه شده باشد و جزء شرکت‌های سرمایه‌گذاری و بانک‌ها و نهادهای پولی و اعتباری نیز نباشد. درنهایت این شرکت‌ها باید قبل از سال ۱۳۹۳ در بورس اوراق بهادار تهران پذیرفته شده باشند. پس از اعمال محدودیت‌ها درنهایت ۱۲۶ شرکت باقی‌مانده برای جمع‌آوری و تجزیه و تحلیل داده‌های پژوهش مدنظر قرار گرفته است.

همان گونه که اشاره شد، برای تنظیم الگوی مفهومی پژوهش از سه دسته متغیرهای مستقل، وابسته و تعدیل‌گر استفاده شده است. در این پژوهش مطابق با مطالعه **کیم و ژانگ (۲۰۱۶)** روابط سیاسی به عنوان متغیر مستقل، مسؤلیت اجتماعی منابع انسانی به عنوان متغیر تعدیل‌گر و اجتناب مالیاتی به عنوان متغیر وابسته در نظر گرفته شده است. متغیر اجتناب مالیاتی به صورت نسبت تفاوت بین مالیات ابرازی و مالیات قطعی شده به مجموع دارایی‌ها تعریف شده است و از اطلاعات مالیاتی موجود در پیوست‌ها و یادداشت‌های توضیحی صورت‌های مالی حسابرسی شده شرکت‌ها استفاده شده است. روابط سیاسی طبق مطالعه **کیم و ژانگ (۲۰۱۶)**، به صورت وجود سهامدار عمده دولتی و شبه دولتی در ساختار مالکیت شرکت و یا داشتن اعضای هیئت مدیره وابسته به دولت، مجلس، نهادهای سیاسی تعریف شده است. این متغیر به صورت تصنعی و یک (در صورت وجود روابط سیاسی) و صفر (در صورت عدم وجود روابط سیاسی) اندازه‌گیری شده است. در پژوهش حاضر مسؤلیت اجتماعی منابع انسانی به عنوان متغیر تعدیل‌گر در نظر گرفته شده است با استفاده از چک لیست مورد استفاده در مطالعات **آقایی و کاظمپور^۸ (۲۰۱۶)** مورد سنجش قرار گرفته است.

صورت‌های مالی و یادداشت‌های پیوست مربوط به شرکت‌های پذیرفته‌شده در بورس اوراق بهادار تهران برای یک دوره شش ساله از سال ۱۳۹۳ تا ۱۳۹۹ در این مطالعه بررسی شد. اطلاعات لازم برای تدوین مبانی نظری و پیشینه پژوهش با مطالعات کتابخانه‌ای و جمع‌آوری داده‌های پژوهش با استفاده از روش اسنادی انجام شد. بدین‌ترتیب که داده‌های لازم با مشاهده صورت‌های مالی و یادداشت‌های همراه آن با

را بر سطوح اجتناب مالیاتی شرکت‌ها بررسی کرده‌اند و نشان داده‌اند که شرکت‌های با گزارش‌دهی اجباری CSR، تمایل کمتری به اجتناب مالیاتی دارند. **چمینگوی و همکاران^۱ (۲۰۲۲)** نیز مطالعه‌ای با هدف بررسی تأثیر افشای مسؤلیت اجتماعی شرکتی (CSR) بر سطح اجتناب مالیاتی با استفاده از داده‌های ۷۲ شرکت فرانسوی برای سال‌های ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۷ انجام داده و نشان داده‌اند که هر چه سطح افشای CSR بالاتر باشد، اجتناب مالیاتی شرکت کمتر است. همچنین نتایج مطالعات **زنگ^۲ (۲۰۱۹)**، **مائو^۳ (۲۰۱۹)**، **لویز گونزالز^۴ (۲۰۱۹)**، **کول و پاتل^۵ (۲۰۱۹)** نشان می‌دهد که ارتباط مثبتی بین CSR و اجتناب مالیاتی وجود دارد. **هوی و همکاران (۲۰۱۳)** این موضوع را بررسی کردند که آیا مسؤلیت اجتماعی شرکت‌ها با اجتناب مالیاتی همراه است یا نه؟ نتایج پژوهش نشان داده است شرکت‌های با فعالیت غیرمسئولانه، بیش از حد به دنبال اجتناب مالیاتی هستند. **هوزینوف و کلام^۶ (۲۰۱۲)** در بررسی ارتباط اجتناب مالیاتی، مدیریت مالیات و مسؤلیت‌های اجتماعی شرکت‌ها دریافته‌اند که آثار متقابل انتظارات اجتماعی با دستمزد مدیریت مالیات بر نرخ مؤثر مالیاتی نقدی و مبتنی بر استانداردهای حسابداری، اثر مثبتی دارد. **لی و همکاران^۷ (۲۰۲۲)** به این نتیجه رسیدند که مسؤلیت‌پذیری اجتماعی هدایت شده توسط دولت می‌تواند در کاهش مدیریت سود شرکت‌ها و اجتناب مالیاتی مؤثر باشد. حتی اگر این اثر محدود به شرکت‌های دولتی با روابط سیاسی باشد. این پژوهش اهمیت تمایز بین شرکت‌های دولتی دارای روابط سیاسی و خصوصی را هنگام مطالعه بر رفاہ های اجتماعی منابع انسانی و تأثیرش بر اجتناب مالیاتی را روشن می‌کند. بر این اساس فرضیه دوم تحقیق به صورت زیر قابل مطرح است:

فرضیه دوم: مسؤلیت اجتماعی منابع انسانی در ارتباط بین روابط سیاسی و اجتناب مالیاتی شرکت‌های کوچک و متوسط در بورس اوراق بهادار تهران نقش تعدیل‌گر دارد.

۳ روش‌شناسی پژوهش

جامعه مورد نظر این پژوهش، کلیه شرکت‌های کوچک و متوسط پذیرفته‌شده در بورس اوراق بهادار تهران برای یک دوره شش ساله از سال ۱۳۹۳ تا ۱۳۹۹ می‌باشد. واحدهای کوچک و متوسط واحدهای تجاری هستند که در طبقه‌بندی شرکت‌ها به لحاظ اندازه در مراتب پایین‌تری نسبت به شرکت‌های بزرگ قرار می‌گیرد. معمولاً دسته‌بندی این‌گونه واحدها مبتنی بر چهار شاخص عمده ذیل می‌باشد: ۱. تعداد شاغلین شرکت؛ ۲. مجموع دارایی‌های خالص شرکت؛ ۳. میزان سطح فروش شرکت و ۴. میزان سرمایه‌گذاری شرکت (Aghaei et al., 2014). در تحقیق حاضر برای کنار گذاشتن شرکت‌های بزرگ از تحقیق، ابتدا از جمع فروش سالیانه کلیه شرکت‌ها در سال ۱۳۹۹ لگاریتم گرفته شده و آن‌ها را به ترتیب نزولی (کوچک به بزرگ) مرتب کرده، سپس کل شرکت‌ها به سه

⁵ Col & Patel

⁶ Huseynov & Klamm

⁷ Li et al.

⁸ Aghaei & Kazempour

¹ Chemingui et al.

² Zeng

³ Mao

⁴ López-González

HR Social Responsibility i,t + β_8 POLCON $_{i,t}$ * HR Social Responsibility i,t + $\epsilon_{i,t}$

مدل (۲)

گفتنی است که در معادله‌های فوق TAXAGGR اجتناب مالیاتی، POLCON روابط سیاسی، HR Social Responsibility مسؤلیت اجتماعی منابع انسانی، PROA سود قبل از مالیات شرکت، SIZE اندازه شرکت، LEV اهرم مالی، ROWTH رشد شرکت، ΔWC تغییر در سرمایه در گردش و اندیس‌های i و t به ترتیب نشان‌دهنده شرکت و سال است. برای تخمین معادله‌های رگرسیون در جهت رفع ناهمسانی بین خطاهای معادلات الگو از روش حداقل مربعات تعمیم‌یافته^۳ استفاده شده است و تخمین مدل آزمون فرضیه‌ها با به‌کارگیری نرم‌افزار آماری 9 Eviews انجام شده است.

۴ یافته‌های تحقیق

در جدول ۱ تحلیل توصیفی متغیرها شامل میانگین و انحراف معیار و همچنین جهت بررسی پیش فرض عدم همخطی متغیرها، ضریب همبستگی پیرسون نشان داده شده است.

سایت سازمان بورس و اوراق بهادار^۱، سایت کدال^۲ و نرم‌افزار تدبیرپرداز جمع‌آوری شد.

در پژوهش حاضر برای آزمون فرضیه‌های پژوهش از چارچوب مطالعات کیم و ژانگ (۲۰۱۶) استفاده شده است؛ بنابراین با در نظر گرفتن متغیرهای پژوهش برای بررسی تأثیر روابط سیاسی بر اجتناب مالیاتی از مدل (۱)، نقش تعدیل‌گر مسؤلیت اجتماعی منابع انسانی بر ارتباط روابط سیاسی شرکت و اجتناب مالیاتی از مدل (۲) به شرح زیر استفاده می‌شود:

- برای آزمون فرضیه اول مطالعه حاضر از مدل زیر استفاده می‌شود ($\beta_1 > 0$):

$$\text{TAXAGGR}_{i,t} = \beta_0 + \beta_1 \text{POLCON}_{i,t} + \beta_2 \text{PROA}_{i,t} + \beta_3 \text{SIZE}_{i,t} + \beta_4 \text{LEV}_{i,t} + \beta_5 \text{GROWTH}_{i,t} + \beta_6 \Delta \text{WC}_{i,t} + \epsilon_{i,t}$$

مدل (۱)

- برای آزمون فرضیه دوم تا پنجم مطالعه حاضر از مدل زیر استفاده می‌شود ($\beta_8 < 0$):

$$\text{TAXAGGR}_{i,t} = \beta_0 + \beta_1 \text{POLCON}_{i,t} + \beta_2 \text{PROA}_{i,t} + \beta_3 \text{SIZE}_{i,t} + \beta_4 \text{LEV}_{i,t} + \beta_5 \text{GROWTH}_{i,t} + \beta_6 \Delta \text{WC}_{i,t} + \beta_7$$

جدول شماره یک- تحلیل توصیفی متغیرهای تحقیق

متغیرهای پژوهش	علامت اختصاری	تعداد مشاهدات	میانگین	انحراف معیار	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸
۱. اجتناب مالیاتی	TAXAGGR	۸۸۲	۰/۰۰۵	۰/۰۰۷	۱							
۲. روابط سیاسی	POLCON	۸۸۲	-	۰/۴۸۸	۱	۰/۰۸۲						
۳. مسؤلیت اجتماعی	HR SR	۸۸۲	-	-	۱	۰/۰۳۸	۰/۰۳					
۴. سود قبل از مالیات	PROA	۸۸۲	۰/۱۳	۰/۱۴۲	۱	۰/۰۳۳	۰/۱۷	۰/۱۲۴				
۵. اندازه شرکت	SIZE	۸۸۲	۱۳/۵۴	۱/۵۰۳	۱	۰/۰۵۵	۰/۱۶	۰/۱۵۶	۰/۰۹			
۶. اهرم مالی	LEV	۸۸۲	۰/۶	۰/۱۹۳	۱	۰/۰۳۲	۰/۰۱	۰/۰۲۷	۰/۰۳۸	۰/۰۳۴*		
۷. رشد شرکت	ROWTH	۸۸۲	۰/۱۶۸	۰/۲۳۹	۱	۰/۲۱۵*	۰/۲۱*	۰/۰۰۹	۰/۲۱	۰/۳۳۴*	۰/۱۶	۱
۸. تغییر در سرمایه در گردش	ΔWC	۸۸۲	۰/۰۳۱	۰/۱۲۶	۱	۰/۱۰۵	۰/۰۹	۰/۰۲	۰/۰۲	۰/۳۵*	۰/۱۹	۰/۳۲*

* و ** به ترتیب در سطح ۵ درصد و ۱ درصد معنادار است.

نتایج جدول ۱ نشان می‌دهد متغیرهای مستقل روابط سیاسی، مسؤلیت اجتماعی منابع انسانی و متغیرهای کنترلی سود قبل از مالیات، اندازه شرکت، اهرم مالی، رشد شرکت و تغییر در سرمایه در گردش همبستگی بسیار قوی با یکدیگر ندارند (آماره همبستگی‌ها پایین‌تر از $\pm 0/8$ است) و لذا پیش فرض عدم همخطی متغیرها رعایت شده است و مشکلی در تخمین مدل وجود ندارد.

جدول شماره دو- آزمون صفر بودن میانگین جمله اختلال و آزمون چارک برا

³ Generalized Least Squares

¹ www.rdis.ir

² www.codal.ir

متغیر	آماره چارک- بر ا	سطح معناداری
اجتناب مالیاتی	۲۵۹۲۷	۰/۰۰۰

جدول ۳ نشان‌دهنده نتایج به‌دست‌آمده برای بررسی آزمون چاو (برای تعیین روش داده‌های ترکیبی و مشخص کردن همگن یا ناهمگن بودن داده‌ها) و هاسمن (استفاده از روش اثرات ثابت یا تصادفی) می‌باشد.

با توجه به نتایج به‌دست‌آمده در جدول ۲، چون سطح معناداری کمتر از ۰/۰۵ است، می‌توان بیان کرد که توزیع متغیر وابسته نرمال نمی‌باشد. ولی با توجه به قضیه حد مرکزی، عدم توجیه فرضیه نرمال بودن می‌تواند قابل اغماض باشد.

جدول شماره سه- نتایج آزمون چاو و هاسمن

شاخص	آزمون چاو		آزمون هاسمن	
	آماره F	سطح معناداری	آماره کای اسکوئر	سطح معناداری
مدل (۱)	۱/۹۹۱	۰/۰۰۰	۵۵/۸۰۳	۰/۰۰۰
مدل (۲)	۱/۹۹۷	۰/۰۰۰	۵۶/۲۲۲	۰/۰۰۰

جدول ۴ نشان‌دهنده نتایج به‌دست‌آمده برای بررسی تأثیر روابط سیاسی بر اجتناب مالیاتی و نقش تعدیل‌گر مسؤلیت اجتماعی منابع انسانی در ارتباط بین این متغیرها است.

مطابق آنچه در جدول ۳ دیده می‌شود، بر اساس نتایج آزمون چاو، داده‌ها به صورت تابلویی و بر اساس نتایج آزمون هاسمن از مدل اثرات ثابت استفاده شده است.

جدول شماره چهار- نتایج حاصل از آزمون مربوط به فرضیه‌های تحقیق

متغیر وابسته: اجتناب مالیاتی	تعداد مشاهدات	تأثیر مستقیم روابط سیاسی	نقش تعدیل‌گر مسئولیت اجتماعی منابع انسانی
مقدار ثابت	-	۰/۰۰۰۵	-۰/۵۲۱**
روابط سیاسی	۸۸۲	(۰/۰۲۴)	(-۸/۱۸)
سود قبل از مالیات	۸۸۲	۰/۰۰۳	۰/۱۰۹**
اندازه شرکت	۸۸۲	(۳/۱۶۹)	(۲/۶۳۷)
اهرم مالی	۸۸۲	(۱/۴۹۵)	۰/۱۰۷*
رشد شرکت	۸۸۲	-۰/۰۰۰۲	(۲/۳۷۳)
تغییر در سرمایه در گردش	۸۸۲	(-۰/۱۸۲)	۰/۷۲۳**
مسئولیت اجتماعی منابع انسانی	۸۸۲	۰/۰۰۳	(۱۰/۱۴۳)
روابط سیاسی* مسئولیت اجتماعی منابع انسانی	۸۸۲	-۰/۰۰۰۷	۰/۰۸۷*
آماره F		(۱/۱۵۲)	(۲/۴۳۴)
احتمال آماره F		-۰/۰۰۰۷	-۰/۴۲۹**
ضریب تعیین		(-۰/۸۸۴)	(-۸/۵۷۹)
ضریب تعیین تعدیل شده		۰/۰۰۰۶	-۰/۰۰۳
آماره دوربین وانسون		(۰/۴۴۴)	(-۰/۰۹۵)
		-	-۰/۰۷۱
		-	(-۰/۸۱۲)
		-	-۰/۱۹۲*
		-	(-۲/۱۸۷)
		۵/۵۳	۳/۵۸۲
		۰/۰۰۰	۰/۰۰۰
		۰/۶۸	۰/۵۰۷
		۰/۵۵۷	۰/۳۶۶
		۱/۹۲	۱/۹۴۹

* و ** به ترتیب در سطح ۵ درصد و ۱ درصد معنادار است. عبارت داخل پرانتز، نشان‌دهنده آماره تی استیوننت است.

دارد"، مورد تأیید قرار می‌گیرد. مقدار آماره و سطح معناداری F نشان‌دهنده معناداری در خور توجه مدل (۲) است. همچنین مقدار دوربین وانسون در هر دو معادله در دامنه ۲/۵ - ۱/۵ قرار دارد و بر اساس این گفتنی است در هیچ یک از مدل‌های مدنظر، مشکل خودهمبستگی وجود ندارد. با توجه به نتایج مدل (۲) مشخص می‌شود مسئولیت اجتماعی منابع انسانی در ارتباط بین روابط سیاسی و اجتناب مالیاتی، نقش تعدیل‌گر دارد.

۵ بحث و نتیجه‌گیری

کسب‌وکارهای کوچک و متوسط در اقتصادهای پیشرفته و همچنین اقتصادهای در حال توسعه به عنوان یک منبع کلیدی در زمینه پویایی، نوآوری، انعطاف‌پذیری و اشتغال‌زایی شناخته شده‌اند. تمام شرکت‌ها به هر اندازه‌ای می‌توانند دچار زیان تجاری (و زیان مشمول مالیات) شوند، ولی شرکت‌های کوچک با هزینه اولیه زیاد برای راه‌اندازی و درآمدهای محدود، زمانی که برای اولین بار وارد بازار می‌شوند، احتمالاً طی سال‌های اول فعالیت با زیان مواجه می‌شوند. از این رو بررسی رفتار مالیاتی و عوامل مؤثر بر اجتناب مالیاتی به‌خصوص در مورد شرکت‌های کوچک و متوسط در مقایسه با شرکت‌های بزرگ تکامل یافته با درآمدهای متنوع که ادعای زیان می‌کنند، مهم است. همان‌گونه که پیش از این گفته شد، هدف اصلی این

در مدل (۱)، اجتناب مالیاتی، متغیر وابسته در نظر گرفته شده و تأثیر روابط سیاسی به‌صورت متغیر مستقل در آن بررسی شده است. نتایج نشان می‌دهد روابط سیاسی، تأثیر مثبت و معناداری در اجتناب مالیاتی دارد و ضریب رگرسیون ۰/۱۰۱ است. مقدار آماره و سطح معناداری F نشان‌دهنده معناداری در خور توجه مدل ۱ است. همچنین مقدار دوربین وانسون در دامنه ۲/۵ - ۱/۵ قرار دارد و بر اساس این گفتنی است در این معادله، مشکل خودهمبستگی وجود ندارد؛ بنابراین فرضیه اول پژوهش مبنی بر تأثیر روابط سیاسی در اجتناب مالیاتی، بر اساس چارچوب مطالعه کیم و ژانگ (۲۰۱۶) با توجه به نتایج مدل (۱) تأیید می‌شود.

در مدل (۲) روابط سیاسی، مسئولیت اجتماعی منابع انسانی و اجتناب مالیاتی به‌ترتیب متغیرهای مستقل، تعدیل‌گر و وابسته در نظر گرفته شده است. نتایج به‌دست‌آمده نشان می‌دهد در مورد تأثیر مسئولیت اجتماعی منابع انسانی بر اجتناب مالیاتی، متغیر روابط سیاسی* مسئولیت اجتماعی منابع انسانی یعنی اثر تعاملی روابط سیاسی و مسئولیت اجتماعی منابع انسانی، تأثیر منفی و معناداری در اجتناب مالیاتی دارد و ضریب رگرسیون برابر با ۰/۱۹۲ است. بنابراین فرضیه دوم پژوهش حاضر مبنی بر اینکه "مسئولیت اجتماعی منابع انسانی در ارتباط بین روابط سیاسی و اجتناب مالیاتی شرکت‌های کوچک و متوسط در بورس اوراق بهادار تهران نقش تعدیل‌گر

(۲۰۱۹)، لویز گونزالز (۲۰۱۹)، کول و پاتل (۲۰۱۹) و لی و همکاران (۲۰۲۲) مشابهت دارد.

بر اساس نتایج پژوهش و با توجه به تأثیر روابط سیاسی شرکت بر اجتناب مالیاتی شرکت‌های کوچک و متوسط پیشنهاد می‌شود نهادهای قانون‌گذار، قوانینی را تدوین کنند که مدیران این شرکت‌ها را ملزم کند تا رویه‌ها و ارقام مالیاتی خود را به صورت شفاف‌تری افشا کنند. علاوه بر این، قوانین مالیاتی که امکان کاهش مالیات یا گریز از مالیات را برای مودی فراهم می‌سازند، شناسایی، بررسی و نسبت به آن‌ها تمدید نظر شود. حسابرسان مالیاتی شرکت‌های کوچک و متوسط بهتر است هنگام مشاهده وضعیت روابط سیاسی مدیریت شرکت، احتمال وجود اجتناب مالیاتی را در هنگام برآورد ریسک حسابرسی مد نظر قرار دهند. همچنین مدیران و برنامه‌ریزان شرکت‌های کوچک و متوسط باید بتوانند رابطه روابط سیاسی مدیران شرکت و اجتناب مالیاتی را در نظر گرفته و تأثیر آن را بر عملکرد آتی شرکت، مورد ارزیابی قرار دهند. بنابر نتایج آزمون فرضیه‌های تحقیق مبنی بر اینکه مسؤلیت اجتماعی منابع انسانی شرکت‌های کوچک و متوسط دارای تأثیر معناداری بر ارتباط روابط سیاسی شرکت و اجتناب مالیاتی هستند، لذا به حسابرسان مالیاتی توصیه می‌گردد به شرکت‌هایی که فعالیت‌های غیرمسئولانه اجتماعی در قبال منابع انسانی خود دارند، توجه بیشتری نمایند، زیرا امکان فعالیت‌های اجتناب مالیاتی در این نوع شرکت‌ها بیشتر است.

برای انجام پژوهش‌های آینده، پیشنهاد می‌شود به منظور توسعه مدل جامع و کامل برای اجتناب مالیاتی شرکتی، در کنار متغیر روابط سیاسی و مسؤلیت اجتماعی منابع انسانی، متغیرهای دیگری از جمله وضعیت نظام مالی و مالیاتی کشور نیز بررسی شود؛ همچنین به بررسی ارتباط بین روابط سیاسی شرکت و اجتناب مالیاتی متأثر از تصمیم‌های مدیریتی (مانند محافظه کاری و هموارسازی سود و...)، بررسی مقایسه‌ای ارتباط بین روابط سیاسی شرکت و اجتناب مالیاتی شرکت‌های ایرانی با سایر کشورها و انجام پژوهش به تفکیک شرکت‌های پیشگام (دارای سهم زیاد در بازار) و پپرو (دارای سهم کم در بازار) و مقایسه آن با نتایج صنعت پرداخته شود. در نهایت در پژوهش‌های آینده ارتباط اجتناب مالیاتی با متغیرهای اقتصادی نظیر نرخ رشد تولید ناخالص ملی، عرضه و تقاضای پول، رشد نقدینگی را می‌توان بررسی و یا حتی الگوی این پژوهش را به تفکیک برای صنایع مختلف تولیدی و خدماتی بورس اوراق بهادار تهران می‌توان آزمون کرد و دلیل آن ماهیت متغیرهای مورد مطالعه در هر صنعت خاص است.

محدودیت‌هایی بر تحقیق حاضر حاکم بودند از جمله اینکه تأثیر جو روانی حاکم بر بازار بورس اوراق بهادار تهران و شرایط سیاسی و اقتصادی کشور در پژوهش حاضر کنترل نشده‌اند. با توجه به اینکه داده‌های مربوط به اجتناب مالیاتی با دو سال تأخیر اعلام می‌شود، دوره زمانی مورد مطالعه کوتاه‌تر شد. در صورتی که اگر قلمرو زمانی پژوهش برای دوره

پژوهش بررسی تأثیر روابط سیاسی بر اجتناب مالیاتی شرکت‌ها با در نظر گرفتن نقش تعدیل‌گر مسؤلیت اجتماعی منابع انسانی در ارتباط بین این متغیرها می‌باشد. منظور از اجتناب مالیاتی شرکت، نسبت تفاوت بین مالیات ابرازی و مالیات قطعی شده به مجموع دارایی‌ها است. نشانه‌های روابط سیاسی شرکت نیز عبارت‌اند از وجود اعضای هیأت مدیره وابسته به دولت، مجلس، نهادهای سیاسی و یا وجود سهامدار عمده دولتی و شبه‌دولتی در ساختار مالکیت شرکت. در این پژوهش روابط سیاسی به عنوان متغیر مستقل، مسؤلیت اجتماعی منابع انسانی به عنوان متغیر تعدیل‌گر در نظر گرفته شده‌اند تا تأثیر آن‌ها بر اجتناب مالیاتی در نقش متغیر وابسته بررسی شود.

بر اساس نتایج فرضیه اول تحقیق، تأثیر روابط سیاسی بر اجتناب مالیاتی شرکت‌های کوچک و متوسط پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران معنی‌دار است. مدیران اجرایی و غیراجرایی دارای روابط سیاسی، به علت این‌که می‌توانند با استفاده از روابطشان با سیاستمداران، مزایای متنوعی را برای شرکت داشته باشند، اغلب بسیار قدرتمند ارزیابی می‌شوند.

معمولاً شرکت‌ها از طریق برقراری ارتباطات سیاسی، به منابع مالی، دسترسی آسان‌تری پیدا می‌کنند، پس داشتن ارتباطات سیاسی، می‌تواند تصمیمات سرمایه‌گذاران را تحت‌الشعاع قرار دهد. این‌طور استدلال می‌شود که شرکت‌های دارای روابط سیاسی، تمایل بیشتری به اجتناب مالیاتی خواهند داشت. بنابرین نتایج این فرضیه با نتایج مطالعات مالیندا و همکاران (۲۰۲۲)، فاسیتا و همکاران (۲۰۲۲)، بودانتو و دامایانتی (۲۰۲۱)، کیم و چانگ (۲۰۱۷)، پرلیسین و بوسکونو^۱ (۲۰۱۴)، ماسکو (۲۰۱۳) مشابهت دارد، ولی با نتایج پژوهش فاطمی و فلاح^۲ (۲۰۱۸) مغایر است.

بر اساس نتایج فرضیه دوم تحقیق، نقش تعدیل‌گر مسؤلیت اجتماعی منابع انسانی در ارتباط بین روابط سیاسی و اجتناب مالیاتی شرکت‌ها تأیید شده است. پس مسؤلیت اجتماعی منابع انسانی می‌تواند نقش تعیین‌کننده‌ای در ارتباط بین روابط سیاسی شرکت و اجتناب مالیاتی داشته باشد. ایکسو و همکاران^۳ (۲۰۲۲) در مطالعه‌ای در زمینه رابطه اجتناب مالیاتی و مسؤلیت‌پذیری اجتماعی شرکت‌ها بیان کرده‌اند که پرداخت مالیات به نوعی مسؤلیت قانونی و اخلاقی تجارت محسوب می‌شود. با وجود این، برخی از شرکت‌ها به دنبال اجتناب از مالیات هستند، که این امر به جامعه اجازه می‌دهد که مشروعیت سازمان را زیر سؤال ببرد. بسیاری از شرکت‌ها، گزارش‌هایی در مورد فعالیت‌های مسؤلیت اجتماعی شرکتی (CSR) خود ارائه می‌دهند. گزارش‌های شفاف‌تر CSR ممکن است به بازگرداندن ضرر مشروعیت مرتبط با اجتناب مالیاتی کمک کند. بنابرین نتایج این فرضیه با نتایج مطالعات واتسون (۲۰۱۵)، هوی و همکاران (۲۰۱۳)، هوزینوف و گلام (۲۰۱۲) ایکسو و همکاران (۲۰۲۲)، هاجاوویا و همکاران (۲۰۲۲)، خان و همکاران (۲۰۲۲)، زنگ (۲۰۱۹)، مانو

³ Xu et al.

¹ Prelipceana & Boscoianub

² Fatemi & Fallah

سهام نویسندگان

سهام نویسندگان در نگارش این مقاله برابر می‌باشد.

تضاد منافع

هیچ تضاد منافی وجود ندارد.

طولانی‌تری در نظر گرفته می‌شد، ممکن بود نتایج قابلیت تعمیم بیشتری داشته باشد.

منابع

- Aghaei, M. A. & Kazempour, M. (2016). The effect of corporate social responsibility and product diversification on performance evaluation. *Journal of Value & Behavioral Accounting*, 1(1), 99-121. (In Persian)
- Aghaei, M. A., Hassani, H. & Bagheri, H. (2018). The role of managerial ability in corporate tax avoidance: Evidence from Tehran Stock Exchange, *Empirical Studies in Financial Accounting*, 15(57), 24-47. (In Persian)
- Aghaei, M. A., Amadian, V. & Jahaz atashi, A. (2014). Determinants of Capital Structure in Iranian Smes Firms. *The Financial Accounting and Auditing Researches*, 6(22), 175-212. (In Persian)
- Ajili, H. & Khelif, H. (2020). Political connections, joint audit and tax avoidance: evidence from Islamic banking industry. *Journal of Financial Crime*, 27(1), 155-171. <https://doi.org/10.1108/JFC-01-2019-0015>.
- Anggraini, Y. & Widarjo, W. (2020). Political Connection, Institutional Ownership and Tax Aggressiveness in Indonesia. *European Journal of Business and Management research*, 5(5), 1-7.
- Ashrafi, J., Rahnamay Roodposhty, F., & Banimahd, B. (2019). Corporates social responsibility theories. *Journal of Management Accounting and Auditing Knowledge*, 8(31), 1-14. (In Persian)
- Babaki, R. & Efati, M. (2022). The Effect of Tax Structure on Economic Growth in Iran. *Journal of Tax Research*, 30 (54), 29-54. (In Persian)
- Bliss, M. A. & Gul, F. A. (2012a). Political Connection and Cost of Debt: Some Malaysian Evidence. *Journal of Banking and Finance*, 36, 1520-1527.
- Chan, K.C., Xia, C. & Cao, C. (2017). Social trust environment and firm tax avoidance: Evidence from China. *The North American Journal of Economics and Finance*, 42(11), 374-392.
- Chemingui, S., Brahim Omri, M. A. & Ben Mrad Douagi, F. (2022). Corporate social responsibility disclosure and tax aggressiveness: French evidence, *EuroMed Journal of Management*, 4(2), 167-184.
- Col, B., & Patel, S. (2019). Going to haven? Corporate social responsibility and tax avoidance. *Journal of Business Ethics*, 154(4), 1033-1050.
- Del-Baldo, M. (2018). CSR, Innovation And Human Resource Management: The Renaissance Of Olivetti's Humanistic Management In Loccioni Group, Italy. In: Lu H., Schmidpeter R., Capaldi N., Zu L. (Eds) *Building New Bridges Between Business And Society. CSR, Sustainability, Ethics & Governance*. Springer, Cham, 145-167.
- Ding, R., Cao, Y., & Sun, Y. (2022). The effects of mandatory CSR disclosure on tax avoidance and tax incidence. *Frontiers in Psychology*, 13, 1-14.
- Emadzadeh, M. K. & Musib-zadeh, C. (2012). Tax evasion, its origin and ways to prevent it, proceedings. 16(92), 12-18. (In Persian)

- Fasita, E., Firmansyah, A. & Irawan, F. (2022). Transfer Pricing Aggressiveness, Thin Capitalization, Political Connection, Tax Avoidance: Does Corporate Tax Avoidance: Does Corporate Governance Have A Role in Indonesia?. *Jurnal Riset Akuntansi dan Keuangan Indonesia*, 7(1), 62-93.
- Fatemi, S. Sh. & Fallah, R.(2018). The effect of political communication on the relationship between ownership concentration and tax avoidance. *Management and Accounting Studies*, 4(3), 92-104. (In Persian)
- Hamidian, M. (2016). The Relation of The Different Dimensions of Corporate Governance with Tax Avoidance in Accepted Companies on Tehran Stock Exchange, *Investing Science*, 6(23), 229-243. (In Persian)
- Hamzah, M. (2014). *The relationship between corporate social responsibility and tax avoidance*. Thesis, Islamic Azad University - Central Tehran branch of Islamic Azad University. (In Persian)
- Hajawiyah, A., Kiswanto, K., Suryarini, T., Yanto, H., & Harjanto, A. P. (2022). The bidirectional relationship of tax aggressiveness and CSR: Evidence from Indonesia. *Cogent Business & Management*, 9(1), 1-19.
- Harymawan, I. (2018). Why Do Firms Appoint Former Military Personnel As Directors? Evidence of Loan Interest Rate in Militarily Connected Firms in Indonesia. *Asian Review of Accounting*, 26(1), 2-18.
- Hoi, C. K., Wu, Q., & Zhang, H. (2013). Is corporate social responsibility (CSR) associated with tax avoidance? Evidence from irresponsible CSR activities. *The Accounting Review*, 88(6), 2025-2059.
- Huseynov, F., & Klamm, B. K. (2012). Tax avoidance, tax management and corporate social responsibility. *Journal of Corporate Finance*, 18(4), 804-827.
- Ghaderzadeh, S. K., & Alavi, S. M. (2021). Tax Avoidance: Social Responsibility and the Moderator Role of Family Ownership. *Journal of Accounting Knowledge*, 12(3), 111-128. (In Persian)
- Kamali, S. & Shafiee, S.,(2011). The concept of tax compliance and estimation of its rate in Iranian tax system. *Journal of Tax Research*, 19(10), 143-168. (In Persian)
- Khan, N., Abraham, O. O., Alex, A., Eluyela, D. F., Odianonsen, I. F. & McMillan, D. (2022). Corporate governance, tax avoidance, and corporate social responsibility: Evidence of emerging market of Nigeria and frontier market of Pakistan. *Cogent Economics & Finance*, 10(1), 110-131
- Kim, C., & Zhang, L. (2016). Corporate political connections and tax aggressiveness. *Contemporary Accounting Research*, 33(1), 78-114.
- Kim, J. H. & Chang, C. (2017). The Study Determinants Of Tax Avoidance. *Journal of Applied Business Research*, 33(2):375-369.
- Koverman, J. & Wendt, M. (2019). Tax avoidance in family firms: Evidence from large private firms. *Journal of Contemporary Accounting & Economics*, 15(2), 145-157.
- Laguir, I., Staglianò, R., & Elbaz, J. (2015). Does corporate social responsibility affect corporate tax aggressiveness?. *Journal of Cleaner Production*, 107, 662-675.
- Lanis, R., & Richardson, G. (2015). Is corporate social responsibility performance associated with tax avoidance?. *Journal of Business Ethics*, 127 (2), 439-457.
- López-González, E., Martínez-Ferrero, J., & García-Meca, E. (2019). Does corporate social responsibility affect tax avoidance: Evidence from family firms. *Corporate Social Responsibility and*

- Environmental Management*, 26(4), 819-831.
- Li, Y., Al-Sulaiti, K., Dongling, W., Abbas, J., & Al-Sulaiti, I. (2022). Tax avoidance culture and employees' behavior affect sustainable business performance: The moderating role of corporate social responsibility. *Frontiers in Environmental Science*, 1081.
- Malinda, K. P., Sintha, L., Munandar, A. & Bertuah, E. (2022). The Influence of Political Connections, and Good Corporate Governance on Tax Aggressiveness, *American International Journal of Business Management*, 5(4), 106-110.
- Mao, C.-W. (2019). Effect of corporate social responsibility on corporate tax avoidance: Evidence from a matching approach. *Quality & Quantity*, 53(1), 49-67.
- Maseko, N. (2014). Determinants of tax compliance by small and medium enterprises in Zimbabwe. *Journal of economics and international business research*, 2(3), 48-57. DOI: 10.2139/ssrn.2237849
- Obrad, C., & Gherheș, V. (2018). A human resources perspective on responsible corporate behavior. Case study: The multinational companies in western Romania. *Sustainability*, 10(3), 726-740.
- Prelipcean, G., & Boscoianu, M. (2014). A hybrid framework for SME financing based on the mix between governmental support and the use of a specialized investment fund in the actual context of a slow recovery after crises and turbulences. *Procedia Economics and Finance*, 15, 738-745.
- Putra, Z. K. P., & Suhardianto, N. (2020). The influence of political connection on tax avoidance, *Journal Akuntansi Dan Keuangan*, 22(2), 82-90.
- Rego, S. O. (2003). Tax-Avoidance Activities of U.S. Multinational Corporations. *Contemporary Accounting Research*, 20(4), 805-833.
- Shen, J., & Benson, J. (2016). When CSR Is A Social Norm: How Socially Responsible Human Resource Management Affects Employee Work Behavior, *Journal Of Management*, 42(6), 1723-1746.
- Shen, J., & Zhu, C. J. (2011). Effects Of Socially Responsible Human Resource Management On Employee Organizational Commitment, *The International Journal Of Human Resource Management*, 22(15), 3020-3035.
- Shen, J., & Zhang, H. (2019). Socially Responsible Human Resource Management And Employee Support For External CSR: Roles Of Organizational CSR Climate And Perceived CSR Directed Toward Employees, *Journal Of Business Ethics*, 156(3), 875-888.
- Susanti, E. P., Badri, R. E., & Putri, A. S. (2020). Political connection and tax avoidance. *International Journal of Psychosocial Rehabilitation*, 24(1), 1139-1159.
- Tsai, P. H., Liu, Y., & Liu, X. (2021). Collusion, political connection, and tax avoidance in China, *Kyklos*, 74(3), 417-441.
- Watson, L. (2015). Corporate social responsibility, tax avoidance, and earnings performance. *The Journal of the American Taxation Association*, 37(2), 1-21.
- Xu, S., Wang, F., Cullinan, C. P., & Dong, N. (2022). Corporate tax avoidance and corporate social responsibility disclosure readability: Evidence from China. *Australian accounting review*, 32(2), 267-289.
- Yudanto, L. P., & Damayanti, T. W. (2021). Political Connection, Foreign Ownership, and Tax Avoidance: Does Executive

Gender Moderate the Relationship?.
Journal of Economics, Business & Accountancy, 24(3), 123-158.

Zeng, T. (2019). Relationship between corporate social responsibility and tax avoidance: International evidence. *Social Responsibility Journal*, 15 (2), 244–257.

